

Afrika Araştırmacıları Derneği
(AFAM) Başkanı
Prof. Dr. Ahmet Kavas*

“Türkiye-Afrika ticari ilişkileri son 20 yılda 10 kat arttı”

*Türk diplomat, akademisyen ve yazar Ahmet Kavas 1964 yılında doğdu. 1987 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1989-1996 yılları arasında Türkiye Diyanet Vakfı Bursuyla yüksek lisans ve doktora eğitimini Paris'te tamamladı. 2002 yılında doçent unvanı aldı. 2006 yılına kadar İslam Araştırmaları Merkezinde (ISAM) araştırmacı olarak çalıştı. 2009 yılında ise Profesör unvanı aldı. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde İslam Tarihi ve İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde Uluslararası İlişkiler Bölümü Siyasi Tarih Anabilim Dalında öğretim üyeliği yaptı. Afrika ile ilgili konularda Başbakanlık Müřavirliđi, Çad Cumhuriyeti Büyükelçiliđi, Senegal Büyükelçiliđi görevlerinde bulundu. Özellikle Afrika üzerine araştırmalar yapmakta olup bu alanda yayınlanmış kitapları, makaleleri ve İslam Ansiklopedisine yazdığı maddeleri bulunmaktadır. Fransızca, Arapça ve İngilizce bilmektedir.

“Avrupa ülkelerinin Afrika üzerindeki sömürgeci tavırlarının etkisi azalmaya başlayınca bu kıtada etkin olmak isteyen devletler Afrika’da farklı bölgelerde etkinlik alanları oluşturmaya başladı. Afrika ile temas kurmak için birçok ülke Türkiye’ye göre daha erken davrandı. Türkiye 2008 yılı başında Afrika’daki diplomatik temsilcilik ağını genişletmek üzere çalışmalara başladı. Bu çalışmalar sayesinde 2009’da yeni elçilikler açıldı. Şu anda Türkiye’nin Afrika’da 44 ülkede temsilciliği bulunmaktadır. Çin, ABD ve Fransa’nın ardından Türkiye, kıtada en fazla temsilciliği bulunan ülkeler arasındadır. Türkiye’nin Afrika politikası 2005 yılından itibaren belirginleşmiştir. Günden güne gelişen Türkiye-Afrika ilişkilerini, Türkiye’nin Asya ile Avrupa arasındaki konumunu Afrika ile dengelemesi olarak anlamak mümkündür. Ayrıca Afrika ülkeleri Türkiye için önemli ihracat pazarlarını oluşturmaktadırlar. Türkiye menşeli şirketler Afrika’da tekstil ve gıda sanayi ile demir-çelik ve ağır sanayide kıtanın en büyük tesislerini kurup işletiyor, hatta büyük döviz girdisi sağlıyorlar. Son bir asırda Afrika’da kullanılan resmi diller, para birimleri, sosyo-kültürel ve ekonomik hayat biçimleri birçok yönüyle Batı tarafından şekillendirilmiş ve hala tesirini sürdürüyor. Bunları yok saymak veya değiştirmenin zaman alacağı ortadadır. Afrika ülkelerinin Çin, Rusya, ABD veya Hindistan’ı kabul ederek onların eksenlerine girmeleri kolay değil. Türkiye Afrika’da Avrupa ile karşıt bir çizgide olmak yerine içinde bulunulan şartların uygunluğuna göre hareket etmektedir.”

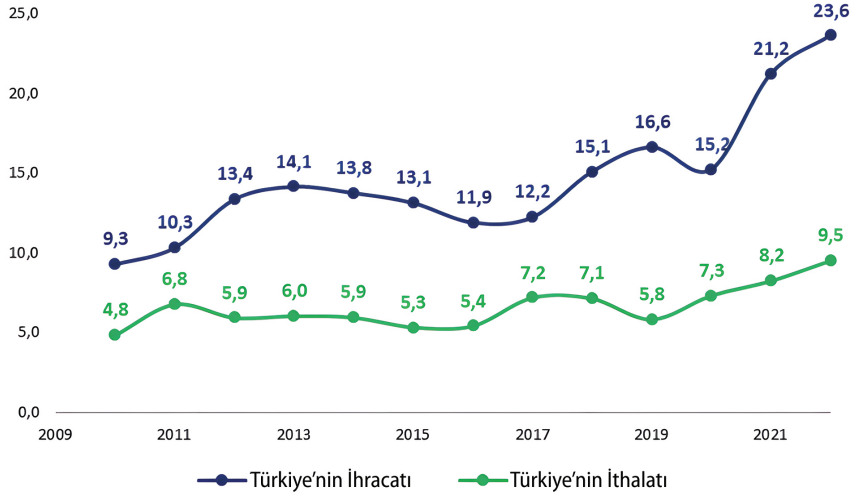
Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM) Başkanı Prof. Dr. Ahmet Kavas, Mustafa Altinkaya’nın sorularını yanıtladı.

Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki ilişkilerin mevcut durumu nedir? Kaç ülkeyle, hangi düzeyde ilişkilerimiz var? Özellikle öne çıkan ülke ya da bölgeler var mı?

Prof. Dr. Ahmet Kavas: Büyük bir çoğunluğu 1960’lı yıllarda bağımsızlığını elde eden Afrika ülkeleri ile Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren kurduğu ilişkiler, 2005 yılına kadar çok sınırlı kaldı. Hatta 1990’lı yıllarda, farklı ortamlardaki konuşmalar sırasında şahit olduğumuz “Afrika’da ne işimiz var?” şeklinde sıkça tekrarlanan bir cümleyi hala hatırlarız. Aslında bu bilinçli kurulan bir cümle değildi. Adeta birileri bu tür sözleri sıkça kullanınca genelde tekrar edilir hale dönüştü.

Ülkemizde bu yapay anlayış ancak 2000’lerin başında kırılmaya başlandı. Yine de toplumumuzun her kesiminin görüşlerini yakından bilemediğimiz için bu ifadeyle hiç beklenmedik bir anda karşılaşabiliriz. İlişkilerimiz bu anlayıştan yola çıkarak çok hızlı bir ivme ile tırmanışa geçti. 7 Avrupa ülkesinin sömürgeci tavırlarının etkisi azaldıkça bu kıtada etkin olmak isteyen devletler adeta fırsat arıyormuş gibi bir anda farklı bölgelerde etkinlik sağladılar. Sovyetler Birliği’nin 1991’de yıkıldığı aylarda Hindistan çoğu İngiliz sömürge idaresince bu kıtaya işçi olarak getirilen soydaşları ile atağa geçtiyse de bir anda Çin’in karşısında ikinci sıraya geriledi. Japonya’nın yakın komşuları Güney ve Kuzey Kore arasındaki rekabet onları da bu sahaya çekti.

Şekil 1. 2009-2023 Türkiye-Afrika ihracat ve ithalatını gösteren grafik (Milyar USD)

2022 yılında 23,6 milyar USD tutarındaki Afrika ihracatının %52,3'ü Mısır, Fas, Libya ve Cezayir'e yapılmıştır (Şekil: DEİK, Afrika Bilgi Notu, Ağustos 2023).

ABD, 1990'lı yıllarda bu coğrafyaya genelde mesafeli durmaya çalışırken Brezilya'nın daha ziyade güney-güney siyaseti kapsamındaki ilgisi bazı bölgelerde arttı. Küba sağlık alanında kıtanın çok sayıda ülkesiyle temasa girdi. Avustralya, Malezya, Endonezya, Körfez Arap ülkeleri, İran, İsviçre ve İsrail gibi irili ufaklı yeni aktörler de Türkiye'ye göre daha erken davrandılar. Türkiye, Afrika Birliği'nin 2005 yılında benimsediği dünyaya açılım eylem siyasetine en hızlı ve geniş açılımcı bir şekilde cevap verdi. 1920'li yıllarda başlayan diplomatik temas kurduğumuz ülke sayısı yaklaşık 80 yılda 12 ülkedeki doğrudan diplomatik temsili hiç geçmemiştir. Etiyopya, Mısır, Libya, Tunus, Fas, Cezayir, Sudan ve Senegal ile genişleyen ağa ayrıca Sahraaltı Afrika'da Nijerya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Kenya, Gana, Somali ve Tanzanya gibi ülkeler, 1960-2009 yılları arasında 50 yıl içinde ilave edilseler de özellikle son üçüncükiler çok kısa ömürlü oldu. 2008 yılında Afrika'daki diplomatik temsilcilik ağını genişletmek üzere başlatılan çalışmalar sayesinde 2009'da yeni sefarethaneler açılmaya başladı ve şu anda 44 ülkede temsilcilik ile Türkiye, 52 ülkede temsilcilikleriyle Çin, 50 ülkede temsilcilikleriyle ABD

ve 47 ülkede temsilcilikleriyle Fransız büyükelçiliklerinden sonra dördüncü sırada yer almaktadır.

Asya ve Avrupa arasındaki konumunu Afrika ile dengelemek

Türkiye'nin Afrika politikasındaki temel eksenini nasıl tanımlarsınız? Türkiye için öncelikler nelerdir ve ne gibi konulara yoğunlaşmaktadır?

Prof. Dr. Ahmet Kavas: Türkiye'nin Afrika ile ilişkileri bir eksen kayması değil, bilakis Asya ile Avrupa arasındaki konumunu Afrika ile dengelemesi olarak anlaşılabilir. Bu bir anlamda Osmanlı Devleti'nin en güçlü olduğu 16. yüzyılda takip ettiği siyasetine benzemektedir. Doğu Avrupa'nın tamamı, Anadolu, Arap Yarımadası ve Kafkaslara kadar uzanan Asya topraklarında, Afrika'nın da yarısına yakınında kurduğu hâkimiyet ve nüfuzunu günümüzde uluslararası ilişkilerde güçlü bağlarla zenginleştiriyor. Bu aynı zamanda Afrikalı devlet adamlarının da arzuladığı bir sürece dönüştü. Çünkü üç kıta arasındaki coğrafi konum ve tarihi an-

lamda zengin geçmişiyle kilit konuma sahip Türkiye bu talebe cevap verebilecek jeostratejik konumuyla öne çıkmaktadır.

2005 yılından itibaren Afrika politikası gözle görülür şekilde Türkiye'nin gündeminde giderek belirginleşti.

2005 yılından itibaren Afrika politikası gözle görülür şekilde Türkiye'nin gündeminde giderek belirginleşti. Öncelikle ikili siyasi ilişkilere ve bunu sağlayacak diplomatik temaslarla kıtada genişlemeye önem verildi. 2008 yılında İstanbul'da yapılan Türkiye-Afrika Zirvesi ile karşılıklı ilişkileri geliştirmek için başlayan temaslar fiili işbirliklerine dönüştü. 2010 yılı Mart ayında Başbakanlık tarafından belirlenen Afrika Strateji Belgesi Afrika Birliği ile temasları birlikte belirleyip yürütme konusunda işbirliğini getirdi. Afrika Birliği'ne Gözlemci Üye olunması, Afrika Kalkınma Bankası Grubu için 2008 yılındaki üyelik başvurusu onaylandı. 53'ü kıta ülkesi, 25'i ise kıta dışından toplam 78 üye arasına resmen kabulü ise 29 Ekim 2013 tarihinde gerçekleşti. Siyasi ve diplomatik ilişkiler artıka 2000 yılı öncesinde düşük seviyedeki ticari ilişkiler son 20 yılda yaklaşık 10 kat arttı. Bu da hem Afrika ülkelerinin hem de Türkiye'nin beklentilerinin üzerinde bir etkileşimin gerçekleştiğini gösteriyor. Yine kıta ülkelerinde 1970'lerde Libya ile başlayan yurtdışı müteahhitlik faaliyetleri bu devasa coğrafyanın her tarafına yayıldı. Altyapı çalışmaları yanında havaalanları, liman inşaatları, kamu binaları, yol ve spor kompleksleri, eğitim ve sağlık binaları dahil geniş bir alana yayıldı. TİKA, Genelkurmay, MAARİF Vakfı, Diyanet Vakfı, YTB (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı), AFAD, KIZILAY, Yunus Emre Enstitüsü ve özellikle THY gibi kurumlarımızın yanında hemen hemen birçok bakanlığın bünyesinde Afrika ile ilgili bir birim oluşturularak karşılıklı ilişkiler yakından takip edilmektedir.

İnsani yardım kuruluşları kendi belirledikleri hedefler doğrultusunda ihtiyaç hissettikleri her konuda çok hızlı şekilde ilgili ülkelere yönelip muhtaç durumdaki insanların yardımlarına aracısız koşmaktadırlar.

Avrupalı 7 devletin (İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Portekiz, Belçika, İtalya, Almanya ve İspanya'nın) Afrika'nın tamamına 19. yüzyılın son yıllarında başlayıp Birinci Dünya Savaşı'na kadar yayılmaları ve 1960'larda son bulan sömürgeciliğin ağır tahribatı 2000'li yıllara kadar devam etti. Yaklaşık 80 yıl yakın komşularıyla dış siyasette çoğu gergin ilişkilerle devam eden Türkiye'nin imkânlarının her alanda 2000'lerde ciddi derecede artışı bir dönüm noktasıdır. Son 20 yıldır Afrika ülkelerinin daha rahat ve bağımsız hareket etmeleriyle kalkınma, eğitim, sağlık, savunma, insani yardım ve sosyo-kültürel konularda yakınlaşmamız zor olmadı. Uluslararası ilişkiler açısından, başta Birleşmiş Milletler çatısı altında bütün ülkelerin oylarıyla belirlenen konularda ortak karar alınırken Afrika-Türkiye ilişkileri müspet anlamda büyük bir ivme kazandı. Hatta 2008 yılında ülkemizin Güvenlik Konseyi Geçici Üyeliğine seçilmesinde 51 Afrika ülkesinin oyu sonucu belirleyici oldu.

Benim şahsi kanaatim; her alanda eğitim öncelikli konuların başında gelmektedir. 2024 yılına girdiğimiz şu günlerde üniversitelerimizdeki 340 bin uluslararası öğrencinin 60 binden fazlası Afrika kıtasının farklı ülkelerinden gelen öğrencilerden oluşmaktadır. Bilimin hemen hemen her dalında mutlaka belli bir oranda Afrikalı gençler ülkemizde eğitim görüyorlar. MAARİF Vakfı'nın tüm ülkeler arasında en yoğun ağı bu kıtadadır. Artık on binlerle ifade edilen bir sayıda okul öncesi, ilk, orta ve lise seviyesinde Afrika'nın gelecek kuşaklarına eğitim verilmektedir. Türk dili 20. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı döneminin mirası olarak Mısır ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaygın kullanılırken aynı yüzyılın ikinci yarısında hemen hemen hiç kullanılmama ve öğretilmeme durumuna düşmüştü. Şimdi kitanın tüm ülkelerinde yüzbinleri geçen sayıda genç dilimizi öğrendi ve konuşuyor.

Genelde tüketen Afrika ülkeleri ciddi anlamda üretici konumunu yakalayana kadar Türkiye'nin de en önemli ihracat pazarları arasında olacaklar. Kıtaya genelde ihracat yapmaktayız ama hala ciddi anlamda bazı devletlerden hidrokarbür ürünleri almaktayız. Bazı şirketlerimiz ise üretim tesisleri açtıkları ülkelerden hem kıta içinde hem diğer kıtalara ürün ihraç etmeye başladılar.

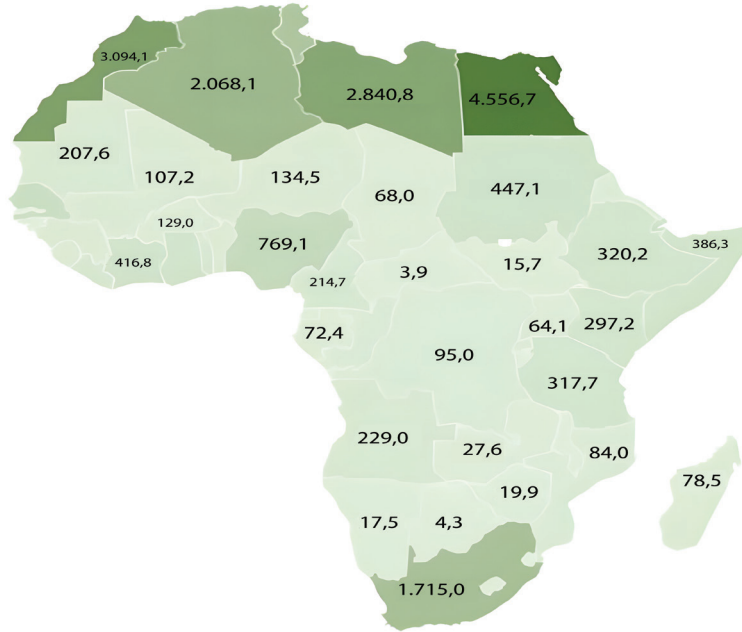
Türkiye ile Afrika ülkeleri arasında, sanayi, tarım ve madencilik başta olmak üzere ekonomik işbirliği ve ortak proje imkânları nelerdir?

Prof. Dr. Ahmet Kavas: Genelde belli noktalara odaklanıldığında ekonomik ilişkilerde özellikle gıda, sanayi ve tarım alanındaki yatırımlar fazla dikkat çekmiyor. Kıtada sayı olarak fazla olmasa da farklı ülkelerde dördüncü sanayi devrimi şirketlerimiz var. Tekstil ve gıda sanayinde Cezayir, Mısır, Etiyopya ve

Senegal'de kurulu fabrikalar gelişmiş ülkelerdekilerle boy ölçüşecek seviyedeler. Yine demir-çelik ve ağır sanayide Cezayir'de olduğu gibi hem ülkenin hem de kıtanın en büyük tesislerini kurup işletiyor, hatta büyük döviz girdisi sağlıyorlar. Bunların içerisinde kendi öz kaynakları ile faal olanlar yanında yap, işlet ve devret yöntemiyle, bazıları ise devletlerin kamu desteğiyle ortaklaşa kurulup birlikte işletiliyor.. Özellikle havaalanı, liman ve otel alanlarındaki girişimcilerimiz buna önem veriyorlar. Ortak projelerde genelde yatırım yapılan ülkenin şartlarının uygunluğuna göre hem Türk Eximbank, hem de çoğu Avrupa ülkelerinin kredi kaynaklarından yararlanarak epeyce proje tamamlanıp hizmete sunuldu. 1970'lerin ortasından 2020'lere kadar yaklaşık yarım asırlık dönemde Türk işadamları 1990'ların başına kadar önce Libya'yı bir okul yapmışlardı, bugünlerde ise yüzlerce işadamı kıtayı bir ağa dönüştürdü.

Afrıkada yatırım yapan başta Çin olmak üzere

Şekil 2. Türkiye'nin 2022'de Afrika ülkelerine ihracatını gösteren harita (Milyon USD)

Türkiye'nin 2022 Afrika ihracatı 2021'e göre %11 artmıştır (Şekil: DEİK, Afrika Bilgi Notu, Ağustos 2023).

dışarıdan gelen yatırımcıların neredeyse en üst yöneticiden açısına, şoförüne kadar, hatta binlerce çalışanın yiyeceği gıdası bile kendi ülkesinden gemilerle getiriyor. Türk şirketler ise sınırlı sayıda beyaz yaka, usta ve mesleki beceri gerektiren meslekler hariç hepsini yerel taşeron firmalardan temin ediyorlar. Özellikle inşaatın birçok kolunda yerliler çalışıyorlar. Birkaç yıl içinde binlerce kişi kendi ülkesinde meslek sahibi olarak toplumlarının ihtiyaçlarını kendileri karşılıyorlar.

Afrika, Türkiye'yi ayrıcalıklı ülke olarak tercih ediyor

Son dönemde Afrika'nın birçok ülkesinde Batı etkisi ve tahakkümünden uzaklaşması süreci yaşadığı görülüyor. Bu durum, Türkiye için nasıl bir anlam ifade diyor, Türkiye için ne gibi avantaj ya da dezavantajlar yaratıyor?

Prof. Dr. Ahmet Kavas: Afrika ülkeleri 1990'lı yıllardan itibaren Avrupalı ülkelerin baskın etkisinden çıkmaya başladılar. 2000'li yıllarda ise Asya ve Amerika kıtalarındaki yeni aktör devletlerle işbirliği imkânları aradılar. Bu konuda Türkiye'nin ayrıcalıklı bir ülke olarak tercih edilmesi fazla zaman almadı. Özellikle ülkeyimizin kalkınma şekli hakkında bilgi aldıklarında bunu kendileri için de uygulanabilir gördüler. Avrupa ülkelerinden tamamen kopmak yerine belli alanlarda geçici bir süre için uzaklaşsalar da geçmişten gelen birçok bağımlılıkları istemeseler de devam edecektir. Son bir asırda ülkelerde kullanılan resmi diller, para birimleri, sosyo-kültürel ve ekonomik hayat biçimleri birçok yönüyle Batı tarafından şekillendirilmiş ve hala tesirini sürdürüyor. Bunları yok sayıp yerine kendilerine ait veya dışarıdan başkalarını getirip yerleştirmek isteseler bu ciddi zaman alacaktır. Çin, Rusya, ABD veya Hindistan gibi başka bir ülkenin birçok yönünü kabul edip onların eksenlerine girmeleri de kolay değil.

Türkiye Afrika'da Avrupalılar ile karşıt bir çizgi yerine içinde bulunulan şartların uygunluğuna göre ha-

reket etmektedir. MAARİF Vakfı okullarında ülkenin resmi dili İngilizce veya Fransızca ise bu dillerle eğitim verilmesi tercih ediliyor. Bu arada Türkçe de öğretiliyor. Bazı büyük ihalelerde Türk şirketlerin Avrupalılar ile Afrika'da birlikte çalışma yaptıklarını görüyoruz. Yine de yakın gelecekte Afrika devletlerinin, 21. yüzyıl boyunca, geçen asrı hatırlatan kıta dışından gelen herhangi bir ülkenin hamiliğine girmesi tarihin tekrarından ibaret olur. Ülkemiz iş çevreleri karşılıklı ilişkilerde daha ziyade kendi tecrübelerini Afrika'ya taşıırken, yerlilere öncelikle sadece günlük geçim imkânlarını kazandırmıyor, aynı zamanda ihtiyaç anında kendi işlerini göcekleri meslekleri öğretiyor. Önce onlara kazandırıyor, devamında kendi de kazanıyor. Meşhur söylemle kazan-kazan siyasetinde aslında her iki taraf eşit seviyede kazanmıyor. Büyük kazanım daha ziyade kıta dışından kendi kredileri ile gelen ülkelerin yararına oluyor.

Türkiye'nin dezavantajları arasında özellikle karşılıklı ticarete muhatap aldığı ülkelerle dengeli alış-verişinde istediği sonuçları alamadığına şahidiz. Senegal örneğinde olduğu gibi %95'den fazla ihracat yapıp sadece %5'lik bir ithalat gerçekleştiriyoruz. Hala Afrika menşeli birçok hammadde kaynağı veya kökeni kıtaya ait olup, mesela Avrupada yarı mamul ürüne çevrilen kahve, arap zıncı, kakao gibi, ürünleri yerinden temin etmede istediğimiz seviyeye gelemedik. Yine en ciddi dezavantajlarımızdan birisi kıtayı yakından tanıyan ve diline, örf ve adetine aşina vatandaşlarımızın yeterli sayıda bulunmamasıdır. Çin'in el attığı her sahada başka bir devlete hayat hakkı vermemesi şirketlerimizin önündeki en ciddi çıkmazlardan birisidir. Her ülkede az veya çok etkinliğimiz varsa da bankacılık gibi son derece önemli bir alanda yok denecek kadar varlık gösteremedik. Afrika ile ilişkilerimizin hızla gelişmeye başlamasından bugüne kadar aradan geçen çeyrek asra rağmen diplomatlarımızın, devlet kuruluşlarımızın alandaki görevlilerinin, hatta sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin çok azı hariç kısa süreli görevleri tercih ediyorlar. Kıtayı yurt edinenlerin sayısı artıkça ülke olarak etkinliğimiz de kalıcı hale gelebilir. 🌸